

160108

**PEČATOSLOVJE
SIGILOGRAFIJA**

VALT F. JUREČIČ
20. 11. 2007

REPUBLIKA SLOVENIJA
Ministrstvo za kulturo
Arhiv Republike Slovenije

P O S E B N A K O M I S I J A –
Heraldično, Veksilološkega in Sigilografskega Registra

P R E G L E D V S E B I N E

P E Č A T O S L O V J E - S I G I L O G R A F I J A

I. - ŠTAMPILJKA, ŽIG in PEČAT

Splošno

II. - ŠTAMPILJKA* – ŠTEMPEL**
Štampiljka in heraldika

III. -ŽIGOVNA MATRICA – ŽIG.
Žig in heraldika

IV. -PEČATNIK – PEČAT
Pečat in heraldika

Pečatne oblike

Pečatne podobe

Pečatni napisi

Pečatno pravo

Pečatni materiali in obešenje pečatov

V. - SLOVENSKI PREDPISI
Povzetek slovenskih predpisov o "žigih".

Pravilnik o obliki in besedilu "žigov" državnih organov v RS.

VI. - ŽIGI V SLOVENIJI
Občinske štampiljke in njih vsebina

PEČATOSLOVJE – SIGILOGRAFIJA – ŠTAMPILJKA - ŽIG - PEČAT

Splošno

V poglavje sigilografije sodijo predvsem temeljni trije simboli, ki jih po zgodovini njihovega nastajanja razvrstimo: žig, pečat, šampiljka. Po današnji praktični uporabnosti jih lahko postavimo v drugačen vrstni red in sicer: šampiljka, žig in pečat. To pa so tudi tri med seboj sorodne podobe nekega (npr. občinskega) simbola istovetnosti (identitete). Če razvrstimo simbole po njih uporabnosti, gre pri šampiljki, žigu in pečatu (imenujemo jih lahko kar "potrditvene prvine")*, za grbom in zastavo po vrsti, šele za tretji simbol istovetnosti. Le-ta pa po svoji pomebnosti ne zaostaja za grbom in zastavo.

O vseh treh je o njihovem imenovanju, izvoru, nastanku, zgodovini, kot o njihovi današnji uporabnosti je moč mnogo povedati. V težnji za čim krajšo predstavitevjo bomo omenili le najpomembneše in še to v skrajšani obliki.

O njihovem imenovanju v današnji slovenščini lahko navedemo, da so povzeta po besedah tujega izvora. Edino za besedo žig imamo dvojno razlago. Po prvi naj bi bila njegova osnova povzeta po germanskem izrazu "sigel", po drugi pa je lahko njegova osnova tudi slovenska.

Pri snovno trdnih glinenih žigih je šlo namreč za vtiskavanje reliefnih podob v mehkejšo osnovo, medtem ko je pri pečatih šlo pa za aplikacijo-nanos (vsaj v času nastajanja) mehkejšega reliefnega simbola, snovno izvedenega iz voska in različnih smol, na trdnejšo osnovo (npr. na strojeno kožo ali še kasneje na pergament).

Neizpodbitno drži, da ima vsak od teh simbolov svojo lastno, nekoliko drugačno funkcijo. Tako ima:

- **grb** kot prvi med tremi simboli funkcijo znakovnega predstavljanja in potrjevanja istovetnosti,
- **zastava** ima zastavoslovno funkcijo predstavljanje istovetnosti predvsem pravne osebe, ustanove, včasih pa tudi fizične osebe,
- **šampiljka, žig in pečat** potrditveno funkcijo s katero potrjuje istovetnost dokumenta oziroma tudi nedotakljivost nekega prostora.

Medtem ko prva dva simbola vršita svojo funkcijo predvsem vizuelno, jo tretji izvaja s svojo stalno prisotnostjo, oziroma časovno trajnostjo (npr. na dokumentu). Tako je tretji, potrditveni simbol v prinerjavi s prvima dvema spominsko trdnejši.

Pomen vseh treh sigilografskih prvin je, da so od nekdanj zagotavljale bodisi izvirnost dokumenta in ali predmeta, bodisi nedotakljivost varovanega prostora.

Prva dva simbola sta namenjena bolj zunanjemu predstavljanju suverenosti lastnega domicila (npr. v smislu lokacije), tretji zagotavlja pristnost v dokumentih prikazanih stanj za potrebe vsakdanjega življenja. Njegova funkcija sicer ni tako na očeh javnosti kot primer prvih dveh simbolov, ki učinkujeta vizuelno..

Tretji simbol je torej bistveno drugačen od prvih dveh. Dolga praksa je dokazala, da si brez »potrditvenih elementov«, s katerimi po potrebi za sproti »ustvarjamo« tretji simbol, današnjega vsakdanjega življenja na moremo več zamisliti.

Pri branju občinskih odlokov o simbolih istovetnosti občine (grb, zastava in šampiljke, žigi ter pečati) opažamo nepravilno tolmačenje pojmov, imenovanih »potrditvene prvine« in zaradi tega tudi nepravilne uporabe izrazov. Uporabniki ne razlikujejo orodij oziroma priprav od izdelkov, ki jih s temi orodji naredimo. Orodja so šampiljka, žigovna matrica in

pečatnik, izdelki so štempelj, žig in pečat. Prav to so izdelki, s katerimi ustvarjamo simbolično potrditev ali zanikanje dokumentarnega zapisa o zadevi, ki obravnava neko stanje. V današnjem vsakodnevnem življenju so torej za dokumentarna potrjevanja najuporabnejše štempiljke, nekoliko manj žigi in bolj poredko pečati.

Ker sta prva dva stebra (grb in zastava) istovetnostne simbolike obdelana v drugih dveh sestavkih, se v tem posvetimi tretjemu od istovetnostnih simbolov, ki sodiv sigilografijo. Z gornjim sestavkom poizkušamo na to pomembno področje vnesti vsaj najosnovnejši red, ostajamo pa odprti za morebitne pripombe ali celo dopolnila.

I. - ŠTAMPILJKA** – ŠTEMPEL** - Tabela – I in III do VI

To, kar občinski odloki, obravnavajo kot tretji simbol, je »štempelj«, ki ga naredimo s pripravo imenovano štempiljka ("pritisni štempiljko", "štempljati"), oz. opremiti dokument ali predmet s štempljem. Štempiljka je torej v gumo ali drugo podobo prožno plastično maso vrezana zrcalna podoba nekega simbola (sestavljena iz črk, znakov, podob). Sama guma je nalepljena na nosilno leseno, plastično, kovinsko itd, priročno »ročko«, ali pa samo na posebno nosilno »ploščico«. Danes so ti plastični (črkovni) reliefki večinoma vlepljeni v posebno orodje, napravo (»avtomat« npr. Trodat) za čim enostavnejše odtiskavanje gumijaste štempiljke na neko osnovo. Odtis štempiljke mora pustiti takšno podobo simbola, kakršno se (v smislu »pozitiva«) smatra za pravilno. Šele odtis takšnega teksta oz. podobe imenujemo »štempel«.

Štempiljka je po času svojega nastanka »najmlajša« pridobitev med potrditvenimi elementi. Tudi njo so že v preteklosti narekovale potrebe razvijajočega se časa (predvsem v času Napoleonovih vojn). Hitri tempo sprememb in po njih posledičnega razvoja je narekovano vse hitrejše potrjevanje dnevno množične dokumentacije, ne le za potrebe vojska, temveč tudi državnih uprav in sodstva. Seveda je vse to v tesni zvezi z industrijo in trgovino, torej s splošnim gospodarstvom. Štempljanje s štempilkami se je do danes tako razmahnilo, da je domala izpodrinilo druge načine potrjevanja.

Štempljanje je v osnovi barvni odtis neke črkovne in-ali likovne podobe na določeno osnovo.

Ne samo zaradi tradicije, temveč dejanskih praktičnih vsakodnevnih potreb, si npr. ne moremo zamisliti nobene občinske uprave brez najmanj petih različnih štempilk (npr. volilna komisija, občinski svet, župan, občinska uprava, krajevna skupnost in morda še druge).

Današnja praksa pa že potrjuje, da v času zadnjih desetletij tudi štempljanje (in žigosanje) spet izgublja na svojem pomenu, ker razvoj elektronske tehnike omogoča in zagotavlja osebnemu signiranju (podpisovanju) neoporečno prepoznavnost izvirne istovetnosti.

* avtorju, žal ni znano kakšno drugo slovensko skupno ima za imenovane priprave.

** iz istega razloga kot zgoraj je tudi to ime lahko začasno

Štempiljka in heraldika

O posebni izvorni zvezi med štempiljko in heraldiko pravzaprav ni dosti povedati zato, ker ima heraldika srednjeveški izvor, štempiljko pa asledimo šele v devetnajstem stoletju. Drži pa dejstvo, da se je za dokazovanje istovetnosti mnogokrat uporabljala heraldična simbolika v sami vsebini štempiljke, kar se je ohranilo v današnji čas. Tako imamo predvsem v uradnih štempilkah državne uprave, predstavljen državni simbol (»grb«).

II. - ŽIGOVNA MATRICA – ŽIG – Tabela I

Žig (žigosanje) je odtis podobe ali črkovnega teksta na neko ("plastično") osnovo, ki je lahko različne anorganske ali organske sestave (kamen, les, kovina, plastika, koža, usnje,

papir, glina, lončevina, itd.). Sam žig ustvarimo s pripravo, torej z orodjem, ki mu zaradi pomanjkanja izvirnega slovenskega izraza rečemo lahko "žigovna matrica", ustvarjanje žiga pa imenujemo "žigosanje".

Eden izmed namenov uporabe je namreč tudi žigosanje z vžigom simbola, z žigovno matrico v osnovo organskega izvora npr. v les ali celo v živo kožo (nekoč žigosanje ljudi, danes še žigosanje živali). Na tem početju naj bi bil zasnovan tudi slovenski izraz za žig, torej "vžiganje - žig".

Zelo znani zraz za pečat je "sigel" oziroma izpeljanke iz te besede. Sicer nemško imenovanje

"Siegel" (der) izhaja iz latinske besede "sigillum", ki pomeni pomanjševalnico besede "signum" - torej znak. Izraz sigel ima tudi še druge besedne izpeljanke.

Izkopanine so nam ohranile tako antične žige (odtise), kot najstarejše žigovne matrice (orodje za odtise). Te so bile izvedene kot valji z reliefnimi podobami in zapisi, snovno pa izdelane iz žgane gline.

Žigosanje ima pravzaprav dva različna izraza: eden je barvni, drugi je plastični, se pravi reliefni. V obeh primerih je zaradi čim večje vzdržljivosti žigovna matrica kovinska. Način njene izdelave (graviranje, kovanje) pa je odvisen od namembnosti žiga.

Barvne žige poznamo kot npr. poštni žigi, žigi v prehrabeni industriji itd. Poznani so nam reliefni žigi (npr. gozdarski, zlatarski, cariniški žigi). Za razliko od teh je žig lahko tudi vžgan bodisi v les, v usnje (in druge različne plastične mase) ali vžgan celo v živo kožo (svoj čas »žigosanje« ljudi, kasneje samo živali).

Funkcionalnost navedenega je uspešna le tako, da žigovna matrica izdelana iz trdnejše tvarine kot je za žigosanje pripravljena osnova. Pri žigu gre torej za reliefni odtis (lahko v "pozitivu" ali v "negativu"), v trdo kovino vrezanega črkovnega in-ali likovnega simbola v neko plastično osnovo različne izvornosti.

Med vsemi tremi oblikami potrjevalnih elementov ima žigosanje zagotovo največjo tradicijo. Njegova starost sega v pradavnino in temelji na prvih začetkih označevanja »istovetnosti« človekove žive ali nežive lastnine.

Ena od današnjih uporabnosti žigov po različnih ustanovah (npr. občinah, poštah, večjih podjetjih...), se lepo izkazuje v frankirnih strojčkih za žigosanje pisemskih pošiljk.

Z drugim načinom se ustvarjajo različne (potrditvene) "plombe". Zapiranje s plombami ("plombiranje") je seveda predvsem simbolično zagotavljanje nedotakljivosti kakovosti predmeta ali določenega prostora.

Ta pojem kot celoto predstavljajo predmeti, ki jih tvorijo v pločevino ali maso mehkejšega svojstva (npr. svinec, srebro, zlato in lahko tudi v posebno plastiko), z žigovno matrico odtisnjeni likovni in-ali pisni simbol. Za različne potrebe po plombiranju, so izdelame različne vrste plomb, tako npr. ločevinaste, svinčene, plastične... Pločevinasto predstavljata dve ploščici, ki jih s plombirnimi kleščami hladno »zakujemo« na primer na neko vrvico. Na enak način stisnemo npr. preluknjano masivno svinčeno ploščico, z vpeljanimi konci plombirnih vrvic oz. žic. Na ta način nepristopno zapiramo neki prostor ali pa samo zagotavljamo istovetnost nekega predmeta.

S plombo se označuje po pooblaščenim osebam ali ustanovi potrjena istovetnost kakovosti ali nedotakljivosti varovanih predmetov ali objektov. Tako pooblaščen subjekt v bistvu s svojo avtoriteto svari pred nedovoljenimi posegi v zaupano zadevo. Takšno plombiranje uporabljamo v industriji (živilska npr.), transportu, pri carini itd.

Žig in heraldika

Med izvirnim antičnim žigom in srednjeveško heraldiko ni seveda nobene zveze, kajti vsakega od teh pojavov moramo postaviti na svoje zgodovinsko mesto. Nastanek žiga vmeščamo v (celo pred antično) davnino, uradni nastanek heraldike pa v nekaj tisoč let

mlajši čas, torej v sredino dvanajstega stoletja. Vzročna zveza med žigom in heraldiko je nastala šele mnogo kasneje, natančneje za potrebe lokalne samouprave v devetnajstem stoletju.

III. - PEČATNIK – PEČAT – Tabela I

Pečatnik je v kovinsko maso (v današnjem času tudi v plastično snov) reliefno »negativno« (konkavno) vrezana oziroma vgravirana oblika neke podobe (n. pr. splošnega znaka, grba in-ali napisa). Ta predmet s konkavno vdrelano podobo ima običajno nekakšno držalo (ročaj) tako, da skupna celota tvori orodje za odtis pečata – pečatnik. To orodje za izdelavo pečatov so v srednjem veku imenovali »tipar«. Z odtisom pečatnika v mehkejšo snov (v mehko kovino, vosek, pečatni vosek in drugo), nastane v njej konveksno reliefna podoba, ki jo imenujemo – »pečat«. Za pečate, ki naj bi imeli trajno trdnost (veljavo) se uporablja pečatni vosek. Pečat oblikujemo, »vливamo«, oz. »pečatimo« s pečatnikom v razstopljeni, praviloma le zmehčani pečatni masi, ker se le takšnega z lahkoto oblikuje. Tako dobljeni »pečat« z ohladitvijo na normalno dnevno temperaturo otrdi in ima kar trdno obstojnost.

Za pečat kot si ga predstavljamo danes velja, da je nastal na osnovi žiga že v davni. V tisočletjih se je uveljavil tudi sam izraz "pečat". Ta je pri Germanih (posebno Nemcih) poznan kot Petschaft (das), od koder smo zelo verjetno tudi Slovenci povzeli svoj izraz pečat. Samo uporabo pečata zasledujemo torej vse od antike preko srednjega veka v novi vek in kajpak v današnji čas. Njegovo uporabo je šele v 19. stoletju začelo izpodrivati mnogo preprostejše potrjevanje zadev z žigom oziroma s stampiljko. Pečate so svojedobno vливali na določeni dokument. Ker obstojnost pečata na željeni osnovi ni bila z ničemer zagotovljena, so pečatili skozi dokument prevedeno vrstico (bombaž, volna pergament, usnje...) in na njene konce vlili pečatni vosek, vanjga pa odtisnili pečatno matrico, tipar. Tako nastali pečat je torej visel na dokumentu. Že otrdeli pečat pa je bil zaradi svoje krhkosti občutljiv na napoškodbe. Zaradi zaščite pečatov so začeli že v 17. stoletju vливati pečate v posebne pečatne skodelice, ki so bile v začetku lončevinaste, kasneje izstružene iz trdega lesa, še kasneje izstružene iz medenine ali celo dragocenejše kovine.

Oba srednjeveška »potrditvena elementa«, tako žigovna matrica kot pečatnik imata davnega "sorodnika" v pradavnih kovaških orodjih za kovanje novcev. Najstarejši ohranjeni kovanci so stari kar nekaj tisočletij. Uporaba pečata se je razširila v zgodnjem srednjem veku za potrebe blagovne in kasneje denarne izmenjave zato, da so z njimi izkazovali pristnost istovetnosti blagovnih oz. denarnih pošiljk.

Po drugi strani pa so ravno pečati eden izmed izvorov grboslovja, kar proučuje veda – sfragistika (srednjeveško pečatoslovje).

Občinski pečati so pri nas danes pravzaprav redkost, namenjeni pa so pečatenju predvsem (reprezentančno) pomembnih listin. V takšne namene uporabljajo nekatere mestne občine ohranjene še stare »mestne pečatnike«. Tudi v mnogih »mladih« občinah razmišljajo o svojem tretjem simbolu istovetnosti, ki naj bi imel svojstvo občinskega pečata.

Pečat in heraldika

S preučevanje pečatenja in pečatov se ukvarja veda srednjeveško pečatoslovje oziroma sfragistika. Vse to najlažje preučujemo na starih ohranjenih pečatih, kakor tudi pečatnikih - tiparji. Pri nas je splošno in slovensko pečatoslovje proučeval prof.dr. Božo Otorepec, ki je leta 1988 o tem napisal knjigo "Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem" V tem delu navaja tudi vso pomembnejšo literaturo iz tega področja v sosednji Avstriji. Pečatov je ohranjenih razmeroma mnogo, medtem ko pečatnikov manj.

Najpomembnejše zbirke pečatov (in pečatnikov) v naši državi hranijo ARS, Madškofijski arhiv in Mestni arhiv v Ljubljani, Mestni arhiv v Kranju, Kapiteljski arhiv v Novem mestu, Pokrajinski arhiv v Mariboru in Zgodovinski arhiv na Ptuju. Od pomembnih tujih arhivov omenimo le njih lokacije: Dunaj, Gradec in Celovec.

Najstarejši pečati v slovenskem kulturnem prostoru segajo že v prvo polovico 12. stoletja (Gornji grad, Žiča, Ptuj). V glavnem gre za pečate srednjeveških cerkvenih ustanov in mest. Pečatenje se je pri nas še bolj utemeljilo v naslednjem 13. stoletju. Ker so v tem delu Evrope veljale enake ali podobne politične in gospodarske okoliščine, gre pri nas tudi dejansko za enak razvoj pečatoslovja, kot je v tistem času veljal za sosednje italijanske in avstrijske dežele.

Zaradi tudi danes pomembne heraldične simbolike obravnavajmo najprej "vidno sorodstvo" med grbom in pečatom. Vsled zgodovinskih nedoslednosti in šibkega poznavanja dejanskih dejstev, je bilo na tem področju že mnogo zmotnih zamenjav. Tudi pečatenje in pečat so poznali že v antičnih časih, vendar pa niso pečatili vsega, kar je predstavljalo tako ali drugače zapisan dokument. Upoštevati moramo tudi dejstvo, da so bili v različnih zgodovinskih obdobjih tako načini pisanja različni, kot so bile osnove za "zapisovanje dokumentov" medseboj različne. Omenjamo lahko zapisovanje na ustrojene kože (med njimi tudi pergament), na različne tekstile, na papirus, les, seveda tudi na glino, kamen itd.

Kasneje, že v našem štetju so katoliški papeži in tudi vzhodnorimski cesarji pečatili dokumente že vsaj od začetka 6. stoletja naprej. Svoje dokumente so pečatili tudi Langobardi, zahodnogotski in frankovski kralji s tem, da so jih le-ti že obvezno tudi podpisovali. Zaradi nepismenosti karolinških oblastnikov pa vsi njihovi dokumenti niso podpisani. Po njihovem obdobju se je pečatenje počasi (od 10. do 11. stol.) širilo tudi na prebivalstvo nižjega stanu tako, da je bilo pečatenje v 12 in 13. stol. razširjeno že na vse stanove tedanje srednjeevropske družbe.

Glede razvoja lokalne heraldike (grbi mest) je bil pečat pred grbom. Najstarejši mestni pečati v srednji Evropi (prostor današnje severovzhodne Francije in današnjega nemškega zahoda) segajo v zgoraj omenjeni čas (11. stol.). Tedanji gospodarski razvoj mest (trgovina) je nujno narekoval tudi pravni razvoj, posledice tega pa so bile ponovni »izum« pečatov, saj je bil po propadu rimskega imperija tudi pečat že pozabljen. Razvoj mestnih uprav je našel najbližjo vzročno vezano pot do mestnega grba v tem, da so kjer je le bilo mogoče, vzeli za svoj heraldični simbol kar pečatno podobo iz svojega mestnega pečata. Ker so ti znaki predstavljali simboliko krajevnega značaja (trgi in mesta) so jo kasneje poimenovali lokalna heraldika.

V tem je utemeljena tesna povezava med srednjeveškim pečatoslovjem in tedanjo heraldiko.

V preteklosti so samo pečatenje še dodatno potrjevali z "nasprotnim" pečatenjem. To pomeni,

da so veliki pečat, sicer vlit pod dokumentarni zapis, dodatno pečatili na njegovi zadnji strani s še manjšim (»varnostnim«) pečatom. Zahtevnosti takšnega opravila so se v kasnejših obdobjih izognili tako, da so "potrditveno" pečatenje izvedli kar poleg velikega, glavnega pečata ("mali pečat", "podpečatenje", "nasprotno pečatenje"...). Tako nam je ohranjenih mnogo dokumentov, ki so pečateni s celo vrsto različnih pečatov, razvrščenih po hierarhični pomembnosti njihovih lastnikov.

Bistvo renesanse je v razvoju in dvigu kulture, z njo pa seveda tudi razvoj obrti, danes bi rekli tehnike. Ena izmed mnogih posledic renesančne miselnosti je bila ponovno uveljavljanje predvsem lastnoročnega podpisovanja dokumentov, kar je v precejšnji meri pomen pečatenja kar nekoliko razvrednotilo.

V današnjem času je pečatenje omejeno na nedotakljivost notranjosti večjih (prostori v zgradbah) in manjših prostorov (npr. omar) s pomembno vsebino. Pomembno je tudi pečatenje vrednostnih pošilk (bančništvo), sodnih in notarskih dokumentov (pravosodstvo), potnih dokumentov, osebnih izkazov istovetnosti (mednarodni promet), pečatenje v vojskah in še drugih pomembnih zadev.

Pečatne oblike – Tabela - II

V glavnem poznamo 20 različnih pečatnih oblik, od katerih so bile največkrat uporabljene okrogla, ovalna, vogalno ovalna (ženski pečati), ščitna trikotna in oblika polkrožnega ščita. Pečati v obliki peterokotnika, šesterokotnika, cvetice itd. so redkejši.

Pečatne podobe.

Po mnogih sfragističnih klasifikacijah je še najbolj evidentna ta (vojvoda F.K.v.Hohenlohe-Waldenburg-Schilingsfürst), ki pečatne podobe razvršča v štiri skupine:

- A. - napisni pečat (a - brez imena lastnika, oziroma b - z imenom lastnika).
- B. - slikovni pečat (a - brez imena lastnika, b - z imenom lastnika)
- C. - portretni pečat (a - brez grba - (1. samo bista, 2. cela postava, 3. na konju) (b - z grbom - (1. samo bista, 2. cela postava, 3. na konju)-
- D. - grbovni pečatit (a - samo grbovna slika, b - samo z grbovnim šlemom, c - s celim grbom).

Od 13. stol. dalje so v vseh stanovih prisotni pečati z grbovno vsebino in od tedaj dalje sta si sfragistika in heraldika močno sorodni.

Pečatne napisi

Nekateri jih imenujejo tudi "legende", so običajno izpisani po obodih pečata, medtem ko so bile pečatne podobe nameščene na sredino pečata. Stili pisav na pečatih so omejevani z različnimi obdobji, ki nam danes omogočajo prepoznavanje časa v katerega sodi bodisi matrica (tipar) bodisi njen pečat.

Po 12. sroletju prepoznavamo pisave pečatov za kapitalne in uncialne, po koncu 145. stol. pa prevladujejo težje berljive minuskelne črke. Z renesanso se pojavijo spet napisi v antičnih majuskulah.

Pečatno pravo

V srednjem veku je bila prvotno pravica pečatenja svobodna. Če pečata niso premogli ali ni bil na voljo, so pečatili lahko tudi s tujimi pečati s čimer so zagotavljali istovetnost potdila. Ker je pečatenje pomenilo potrebo, življenski slog (tudi neke vrste modo), so v zadnjih stoletjih srednjega veka vladirji tudi v pečatenju našli vir dohodka. Tako so za barve pečatov, ki so bile v začetku poljubne, kasneje zahtevali denarne dajatve. Najvišjo odličnost med pečati je svojedobno pomenil rdeči vosek. Zaradi pomembnosti pečatov kot dokazila pojma istovetnosti, je bila navada, da so pečatne matrice po smrti lastnika uničili. V boljših uradih so imeli že od 13. stoletja na voljo pečate različnih velikosti in s tem tudi različnih pomembnosti. Za pomembne dokumente stalne vrednosti so uporabljali veliki pečat (sigillum majus). Kot potrjevanje istovetnosti takšnih potrditev oziroma za potrditev njegove verodostojnosti, so uporabljali manjši "kontrapečat", ki so ga pritisnili na hrbtno stran velikega pečata. Vendar pa »kontrapečat« nikoli ni dobil pomena nadomestka za veliki pečat. Za pečatenje splošnih dokumentov običajne korespondence komercialnega značaja so uporabljali mali pečat (parvum). Kot potrditev velikih pečatov so dodajali tudi majhne osebne pečatke (signete), ki so označevale osebno potrditev. Podobni funkciji so služili tudi majhni pečati imenovani »seecret« (sikret), kar naj bi imelo pomen »tajnega« pečata.

Pečatni materiali in obešenja pečatov.

Najstareši antični pečatniki (pečatne matrice) so bili iz žgane gline. Kasneje so jih izdelovali iz svince srebra in zlata. Sami pečati so bili predvsem od 14. stol. dalje voščeni, ker so bili pečati neodporni na poškodbe (deformacije), so jih odtiskavali preko čez vosek položeni papir. Tudi to varovalo ni bilo idealno. Tako so se odločili pečatiri na, preko pergamenta prepeljane (volnene, konopljene, pergamenntne...vrvice, pečata pa zalivati v lončevinaste, kasneje še v posebne lesene skledice, od 16. stol. dalje tudi v skledice, ki so bile medeninaste, srebrne ali celo zlata. Kljub vsenu je postalo pečatenje prezamudno in ne dovolj trdno oziroma ranljivo. Na koncu teh prever so jeli razmišljati o potrjevanju s šampiljkami, kar je imelo precej prednosti.

IV. - SLOVENSKI PREDPISI O »ŽIGIH« (šampiljkah)- povzetek – Tabele III - VI

Najprvo kar spoznamo v slovenskem uradnem pisanju, je nepravilna raba besed »žig« in »pečat«. Pravzaprav gre za posledico dejanskega nepoznavaja oz. medsebojnega razlikovanja pojmov šampiljke, žiga in pečata. Šampiljko kot najsplošnejši potrditveni element imenujejo ali žig ali pa pečat, medtem ko je beseda šampiljka samo v pogovorni rabi.

V obdelovanju te tvarine pravnega značaja spoznamo, da pridejo v poštev praktične uporabe pravzaprav samo šampiljke.

Tako tudi zakon ne obravnava sklopa šampiljka, žig in pečat, temveč piše o "pečatu", kljub temu da je splošno znano, da gre dejansko le za šampiljke, štempljanje in štemplje. Po tem sklepamo, da se je naša oblast odločila, da bo za splošno rabo potrjevanja dokumentov s štempljanjem, uporabljala izraz " pečatenje". V zadnjih letih pa v uradnih dokumentih prednjači izraz »žig«.

Dne 29. 03. 1990 je bil v tedanji slovenski Skupščini sprejet zakon o »pečatih« državnih organov v RS. ki vsebuje 8 (osem) členov. Poleg splošnih navodil (o namenu), piše še o obliki pečata, ki da mora biti okrogla. O vsebini pečata piše, da mora vsebovati napis ob krožnici ter državni grb v sredini pečata.

Bistvo tega zakona, ki je stopil v veljavo dne 30. 03. 1990 je pravzaprav v tem, da se dotedanje "potrditvene prvine" (šampiljke) iz časa socialistične ureditve, nadomestijo z novimi, ki bodo imele spremenjene napise in novi državni simbol. Pri branju tega zakona je opaziti strokovne nejasnosti.

- Kot je v zakonih že običajno, zajema prvi člen splošni osnovni pomen "potrditvene prvine" ter njen dejanski namen potrjevanja verodostojnosti.
- V drugem členu navaja okroglo obliko ter vsebino napisa, ki mora vsebovati ime (za pečate državnih organov tudi ime "Republika Slovenija") in naslov državnega organa, oziroma družbenopolitične skupnosti. Ta člen zapoveduje tudi dvojezičnost potrditvene prvine na narodno mešenih območjih.
- Pač pa prinaša zadnji stavek tega člena tudi zapis: "Žig je pečat, izdelan iz kovine!", kar je posledica tega, da slovenščina ne premore izraza za »potrditvene prvine. Tako predstavlja zgornji zakonski zapis za vedo o sigilografiji pravzaprav nesmisel.
- Tretji člen zapoveduje v pečatu državnih organov grb RS.
- Najobširnejši 4. člen predpisuje kdo in kako sme izdelovati pečate, pri čemer gre pravzaprav za splošno varovalko pred zlorabami. Do sedanja vsakdanja praksa je dokazala, da to sploh ni bistveno.
- Peti člen zakona prinaša splošno vsebino o obliki, vsebini, rabi in hrambi pečatov ter omenja "predpis o šampiljkah".
- Šesti člen zapoveduje rok zamenjave dotedanjih pečatov z novimi.
- Sedmi člen razveljavlja stari republiške zakone in predpise o pečatih iz leta 1964.

- Osmi člen zapoveduje uveljavitev novega zakona o pečatih z naslednjim dnem po objavi v Ur. listu, kar je pomenilo 30. marec 1990.
- Zakon je podpisal tedanji predsednik Skupščine RS, Miran Potrč.

V. - PRAVILNIK o obliki in besediku pečatov državnih organov v RS – Tabele III - VI

Že dne 6. aprila 1990 je Sekretariat za pravosodje in upravo objavil v Ur. listu Pravilnik. Dokaj obširen pravilnik vsebuje v enajstih členih, razdeljenih na dve temeljni poglavji:

1. / - prvo predpisuje obliko in besedilo pečatov,
 2. / - drugo predpisuje evidenco in hrambo pečatov.
- Drugi člen prvega poglavja piše, da so "Pečati državnih organov iz gumija, iz kovine ali iz drugega ustreznega materiala", kar seveda ne ustreza osnovam vede o sigilografiji.
 - Tretji člen predpisuje pečatom državnih organov zunanjo obrobo z dvema koncentričnima krogoma. Splošno znaša zunanji premer pečata 35 mm, premer pečatov na narodnostno mešanih območjih merijo 45 mm. V teh primerih gre seveda za dvojno besedilo, zato mora velikost štipiljke zagotavljati jasnost zapisa njene vsebine.
 - Četrti člen zapoveduje razvrstitev zapisov v zunanjih in notranjih krožnicah pečatov, mesto grba v sredini pečata ter ime organa pod grbom.
 - Peti člen utemeljuje poleg zapisov v slovenščini še zapise v italijanščini oziroma madžarščini.
 - Šesti člen omogoča še male pečate (tim. "secret") za splošne ustanove premera 20 mm, za narodnostno mešane ustanove 30 mm, za sodišča pa depozitne pečate posebne oblike.
 - Osmi člen zapoveduje vrstno oštevilčenje primerkov, kadar je njih več kot eden sam.
 - Deveti člen drugega poglavja precizira evidenco pečatov.
 - Deseti ima varovalno vsebino. Zapoveduje torej pogoje hrambe oziroma uničenje matric kakor tudi pečatov, ko so izven rabe. Praksa kaže, da uničenje matric, posebno pa pečatov, ki so izven rabe, ne doprinaše bistveno k splošni varnosti tega področja.
 - Enajsti člen zapoveduje uveljavljanje zgornjega pravilnika, kar je praktično pomenilo 7. april 1990. Pod pravilnik se je podpisal tedanji sekretar republiškega pravosodja in uprave, Janez Zajc.

Novejših predpisov o splošnem pečatoslovju Uradni list ne prinaša. Pač pa navaja le občinske predpise o občinskih žigih v Sloveniji. Gre predvsem za splošno javno objavo o obstajanju občinskih žigov, o njih obveznih geslih, shranjevanju itd.

VI. - »ŽIGI« V SLOVENIJI – Tabele III - VI

Splošno stanje glede vsebine, oblike, oblikovanja, videza itd. tim. potrditvenih prvin v naši državi še ni dokončno urejeno. Zategadelj daje to stanje zelo raznorodno podobo. Po zapisih v Uradnem listu je moč spoznati, da zadeve glede tega vprašanja tudi zakonodajalcu samemu niso jasne. Tako ni moč spoznavati praktične razlike med posameznimi elementi kot so štipiljka žig in pečat, saj zapisi pišejo npr. o žigih, dejansko pa gre za štipiljke. Mnogokrat mešajo med ta dva pojma še tretjega, namreč pečat.

Občinske štipiljke in njih vsebina

Velikost in vsebinska podoba štipiljke ima svoj vzor po starih potrditvenih prvinah, torej po pečatu in žigu. Pečat je bil vzor za njeno velikost, seveda ob upoštevanju pečatove robustnosti. Ker je razvoj tehnike omogočal štipiljki natančnejšo izdelavo, je ta mnogo bolj precizna, kar je omogočilo njeno zmanjšanje. Po pečatu je štipiljka povzela tudi vsebinsko zasnovo, napis in likovni simbol. Ker je napis (legenda) pomembnejše

sporočilo od simbolnega, so napis postavili na obrobje kroga, kjer je relativno bolj sproščen prostor. Tako naj bi bil napis čim bolj jasen in s tem prepoznaven, čitljiv. To so že v starih časih dosegli tudi z ustreznim izborom pisave ter črk. Prazen prostor je v sredini je lahko na voljo upodobitveno manj zahtevnemu likovnemu simbolu. Prastari pečati niso upodabljali zahtevnih upodobitev simbolov, ker temu ni bila dorasla tehnika. Pečate so »rezali« (po prevodu iz nemščine »schneiden«) pečatorezci. V prejšnjih stoletjih so ta, pravzaprav dvojni poklic opravljali zlatarski cehi. Izdelava manj zahtevnega pečata je bila naloga za pomočniški izpit, izdelava zahtevnejših pečatov pa mojsterski izpit. Delo je bilo seveda pretežno ročno, kajti poznali so le preproste vrtalne stroje. V prastarih časih so tiparje vrezovali v trd les, v žgano keramiko, šele kasneje so bile na voljo kovine. Najtežje je bilo vrezovanje (graviranje) v jeklo, lažje pa v baker, kovino in seveda v srebro in zlato, kar pa je bilo dosti dražje.

Izdelovanje nekaterih vrst žigov je bilo zaradi njihove enostavnosti manj zahtevno, vsebine so bile preprostejše, jasnejše pa tudi zahteve pri njihovih odtisih niso bile vedno visoke. Na tej osnovi lahko smatramo, da se je pojava kasnejših štampiljk zgledovala tudi po žigih.

Tako so je potreba tudi pri štampiljkah ustalila pri osnovnem načinu njene podobe: ob krožnici napis, v sredini polja pa simbol. Zaradi natančnejše izdelave se je tudi povprečna velikost štampiljk ustalila pri premeru 35 mm. Za zahtevnejšo vsebino se premer poveča do 50 mm, za manj zahtevne potrebe (»secret«) pa zniža do najmanj 20 mm.

Ker je obrobje štampiljke fizično najbolj obremenjeno, ga obdaja obroba, ki je običajno dvojna: zunanja debelejša tja do 1mm (2pt), oziroma notranja 0,5 mm (1pt). S tem se namreč fizično zaščitijo plastične črke pred poškodovanjem, s čimer se podaljša življenska doba štampiljke. Še dodatno, nekoliko rahlejšo zaščito obroba predstavlja notranja črta obrobe. Ker je bilo v tem primeru dovolj prostora, so npr. Krankskogorčani v svoji občinski štampiljki notranjo črto zamenjali kar s pikicami, s čimer so pridobili na dekorativnosti, morda tudi na markantnosti odtisa.

Napis v štampiljki naj bi bil izveden v črkah, ki so čim bolj jasne »konstrukcije«, a dovolj reprezentativne za sporočilo legende (npr. ime občine.). Praksa je kar močno uveljavila font (pisavo) Times new roman. Velikost črk je odvisna od dolžine napisa, vendar naj bi višina črk pri premeru štampiljke 35 mm, ne presegala mejo svoje višine 3. mm.

V kolikor gre za napis z daljšo vsebino (npr. »Občina Kranjska Gora, Krajevna skupnost Kranjska Gora«), je nujno napis razdeliti ob zunanji krožnici. Ostalo, npr. sam »hišni« naslov »Občina Kranjska Gora« pa še znotraj generalnega naslova. Oba sklopa (daljšega) generalnega naslova »Krajevna skupnost« + »Kranjska Gora« razvrstimo tako, da

povedni del (za kaj gre) »Krajevna skupnost« postavimo v zgornji (konveksni lok) pod zunanjo krožnico, samo ime lokacije, ki pojmovno oz. vsebinsko dopolnjuje celoto imena torej ime »Kranjska Gora«, namestimo v spodnji, konkavni del legende.

Z notranjo krožnico se je v našem primeru razpoložljivi prostor štampiljke nekoliko skrčil, zato so se v štampiljkah z več besedila tej krožnici preprosto odpovedali (npr. pri krajevnih skupnostih), kjer ima že omejen prostor, »hišni« naslov, torej »Občina Kranjska Gora«.

Med obema sklopoma besed mora biti štampiljčna (žigovna) vinjeta, ki je oblikovana tako, da dopušča vizuelno jasnost generalije in obenem s svojo likovno vsebino dopolnjuje povednost napisa (legende). Tako smo pri krajevni skupnosti Rateče-Planica postavili za vinjeto stilizirane in močno pomanjšano snežinko, pri K. s. Dovje cvetek trobentice, pri K.s. Kranjska Gora pa sonček.

Najpomembnejša tematska gesla nekih občinskih štamplik so »občina«, »občinski svet«, »občinski urad« in seveda »župan«. Vsebino tega »povedka« običajno namestimo v prazen prostor, ki nam ga dopušča oblika grba, zato ga namestimo nad grb ali pod grb, rdkewje ob straneh grba. Na teh mestih je napis izpostavljen in hitro spoznaven. Tudi pri postavljanju dopolnilnih gesel pazimo, da se izogmemo vizuelnemu ponavljanju. Tako postavimo napis v krajši besedi (npr. župan) kar v horizontalo nad zgornjo stranico žigovnega grba, daljši povedni zapis, npr. »občinski svet« pa izpišemo v loku nad grbom. Če gre za več besed napisa, lahko ustvarimo krožnico okoli grba, pri čemer pa je treba njegovo podobo zmanjšati. Manjšanje pečatne podobe je kar zahtevno delo heraldikov, ker gre po eni strani za ohranjanje prepoznavnosti simbola, po drugi pa temu nasprotujejo pečatarske norme.

Z namestitvijo sekundarnih gesel, kakor tudi s prejšnjo različnostjo vinjet v istem sklopu štamplik, si zagotovimo vizuelno različnost med posameznimi primerki štampljke zato, da čim bolj preprečimo morebitno zamenjavo štamplik.

Še o vsebinskem simbolu štampljke, torej o grbu. Vse občine so zelo zainteresirane za reprezentacijo svojega glavnega simbola, grba. V zgoraj predstavljenem primeru je razumljivo, da nastopa lahko grb le na sredini štampljke. Ker gre za grafično pomanjšavo »pečatne« (torej lapidarne) podobe grba, se mora ta izvesti tako, da ne pride do skvarjene, slabo prepoznavne podobe grba. Zato vstavimo čimvečjo podobo grba v sredino štampljke, seveda v razmerju, ki ga celotna vizuelna uravnoteženost štampljke podobe še prenese.

Gre še za tim. »duplikate« torej za štampljko, ki ima v občini sami po več primerkov. V trem primeru morajo biti posamezni primerki oštevilčeni, gre torej za »notranjo« pravno zaščito štampljke. Na ta način je »pokrita« odgovornost kdo, kaj, kdaj in kje je z določenim primerkom štampljke potrjeval. Običajno gre do pet primerkov štampljk z isto vsebino. Številko štampljke v vrstnem redu predstavimo z arabsko ali pa tudi rimsko številko, redkeje z drugimi simboli. Oznake postavimo v »glavi« nad grbom, lahko pa to oznako bolj dekorativno vnesemo v desni oz. levi prostor med besedilo grba in samo stranico grba, oziroma na obe strani.

Nekatere občine dajo večji poudarek na dekorativnost. Da bi le to izvajali z zapisom samim, bi šlo na škodo jasnosti vsebine štampljke. Lažje pa to dosežemo pri štampljkah s skromnejšo legendo in večjo prostorsko vsebino.

Primer Občine Brezovica je s svojimi bogatimi vinjetami kar tipičen primer poudarka npr. na ekološko usmerjenost delovanja občinskega vodstva. Silhete njihove favne služijo kot vinjete med napisi v štampljčnih legendah.

Občina Kidričevo predstavlja primer strogo uradnega izbora štamplik (le najnujnejše). Vinjeto so postavili enotno, torej na vse primerke štamplik enako in sicer pomanjšano silhueto atributa iz njihovega grba.

Občina Tržič ima največje število duplikatov štamplik z že imenovanim geslom in sicer kar sedem. Krožnice so izvedene po predpisu, vsebina legend je trezna in jasna, namesto vinjet so postavili kar različno število pik. Vizuelna različnost med posameznimi primerki štamplik z istim geslom je zagotovljena z likovnimi kombinacijami števila pik. Edini okras si je dovolil župan in to s silhueto ključa nad občinskim grbom, kar naj bi se menda nanašalo na občinsko blagajno.

Kot je bilo že omenjeno se tudi potrjevanje s potrditvenimi prvinami spreminja. V zadnjih letih se močno uveljavlja »signatura«, ki jo predstavlja »podpis«, ne glede na to, kako je zapisan, pomembno pa je odgovornost podpisnika. Tako ima štampljka npr. šele sekundarno verodostojnost neke potrditve.

140108

3 –

REPUBLIKA SLOVENIJA, Ministrstvo za kulturo, ARHIV REPUBLIKE
SLOVENIJE

POSEBNA KOMISIJA

140108

HERALDIČNO VEKSILOLOŠKI IN SIGILOGRAFSKI REGISTER

S - SIGILOGRAFIJA - PRESOJA USTREZNOSTI SIMBOLA

PREDLAGATELJ SIMBOLA

Pokrajina - Mestna občina - Občina - Krajevna skupnost - Vaška skupnost - Vas,
naselje

ČLAN KOMISIJE

	USTREZNO	-	NEUSTREZNO
Premer žiga	str. 8		
Ustreznost krožnic*	str. 8		
Tip, velikost, razpored črk			
Ustreznost gesel grba	Tabele III -VI		
Razpored besedil*	str 9, 10		
Izvedba vinjet*	str. 10		
Velikost grba	Tabele III - VI		
Grafična kakovost grba	str. 10		
Enotnost zasnove žigov*			
Strokovna ustreznost žiga in nj. opisa			

SPOROČILO PREDSEDNIKU KOMISIJE:

* - Če izkazujejo "note" v poudarjenem tisku sprejemljivost umetniške kakovosti
simbola, tedaj
ocene v nepoudarjenem tisku niso odločilne za registracijo simbola - zastave.

Ljubljana..... Član komisije.....

TABELA I

PEČATNIK IN PEČATI, SUHI PEČAT, ŽIGI, ŠTAMPILJKE IN ŠTEMLJJI.

PEČATNIK MESTA
LJUBLJANE
IZ 15. STOLETJA

MESTNI PEČAT LJUBLJANE IZ
16. STOLETJA IZVEDEN KOT
"SUHI ŽIG"

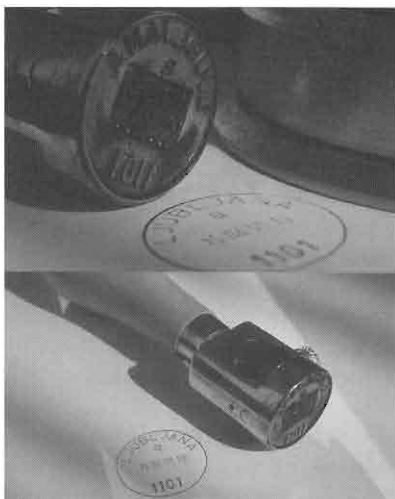
ŽIG KOT NALEPKA
LJUBLJANSKIM
SIMBOLOM
IZ 19. STOLETJA

ŠTAMPILJKI IN NJUNA
ODTISA - ŠTEMLJJA

ŽIGOVNA MATRICA IN
NJEN ODTIS - ŽIG

ŽIG Z LJUBLJANSKIM
SIMBOLOM IZ 19. STOLETJA

PEČATI AUERSPERGOV IZ KONCA
14. STOLETJA

TABELA II

RELIEFNI ODTIS
PREDANTIČNEGA VALČNEGA ŽIGA

NEKATERE NEOBIČAJNE
OBLIKESREDNJEVEŠKIH GRBOV

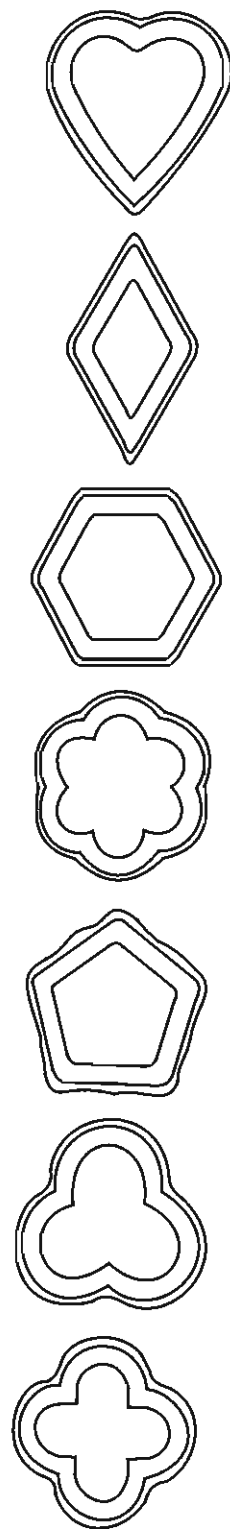

TABELA III

PRIMER OBČINSKIH ŠTAMPILJK S PREGLEDNO PODOBO VSEBINE.
KOT VINJETE SLUŽIJO SILHUETE IZ SVETA FAUNE.

TABELA IV

PRIMER OBČINSKIH ŠTAMPILJK Z VSEBINSKO ZAPOLJNjeno PODOBO
IN ZATO S PREPROSTIMI VINJETAMI.

PEČATOSLOVJE - SIGILOGRAFIJA

TABELA V

PRIMER OBČINSKIH ŠTAMPILJK S PREGLEDNO VSEBINO.
KOT VINJETA SLUŽI POMANJŠANA PODOBA GRBOVNEGA ATRIBUTA.

TABELA VI

PRIMER OBČINSKIH ŠTAMPILJK S PREGLEDNO VSEBINO.
KOT VINJETE IN KOT ZAPOREDNE ŠTEVILKE POSAMEZNIH PRIMERKOV
ŠTAMPILJK Z ISTO VSEBINO. SLUŽIJO PIKE.

